

MARIA PIEPRZYK

Wydział Studiów Edukacyjnych, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań
e-mail: mariap@amu.edu.pl

Nauczyciel(-ka) leśnego przedszkola – *Waldkindergarten* w Niemczech – wymagania i warunki pracy

Leśne przedszkola znacząco różnią się od tradycyjnych placówek, co implikuje konieczność posiadania przez nauczycielki (-i) tych alternatywnych ośrodków specyficznych kompetencji oraz spełniania innych wymagań niż wychowawcy w tradycyjnych przedszkolach.

Artykuł przybliża sylwetkę nauczycielki(-a) leśnego przedszkola, ukazuje stawiane przed nią (nim) oczekiwania i warunki pracy w lesie. Zwrócono również uwagę na zakres podstawowej wiedzy nauczyciela „Waldkindergarten”, rozpoznawanie niebezpieczeństw w lesie oraz dziecięce lęki wobec przyrody. Ukazano także osobę wychowawcy jako animatora zmysłowego postrzegania świata przez dzieci.

Słowa kluczowe: *leśne przedszkole, przyroda, animizm, umiejętności nauczyciela*

Korzystając z Programu Erasmus, wyjechałam na stypendium do Niemiec. Dzięki temu dowiedziałam się o istnieniu *Waldkindergarten* (leśne przedszkole). Nie ma budynku?! Tylko las i natura?! Nie wierzę! – tak zareagowałam, gdy pierwszy raz usłyszałam o leśnym przedszkolu. Jednak zdobyta wiedza o *Waldkindergaerten* sprawiła, że stałam się entuzjastką tego pomysłu.

Korzenie „leśnej pedagogiki” znajdują się w Szwecji i sięgają końca XIX w. Natomiast w Niemczech leśne przedszkola istnieją od początku lat 90. XX w. i są nową alternatywą oraz perspektywą w pedagogice przedszkolnej. Cieszą się coraz większą popularnością nie tylko wśród rodziców i pedagogów, lecz także w coraz szerszych kręgach społeczeństwa. Obecnie jest ich w Niemczech ok. 450. Z reguły takie przed-

szkola nie dysponują żadnym budynkiem, dlatego często *die Waldkindergaerten* określa się mianem „przedszkoli bez drzwi i ścian”. Wyjątek stanowi Bawaria, która wyłamała się z tego schematu i tam leśne przedszkola muszą posiadać pomieszczenia, w których najmłodszy mogą się schronić przy ekstremalnych warunkach atmosferycznych. Z założenia jednak dzieci bawią się i spędzają czas niezależnie od pogody zawsze na świeżym powietrzu.

Przedszkolaki czerpią wiele radości i korzyści ze stałego kontaktu z naturą. W lesie dzieci mają do dyspozycji znacznie większą powierzchnię do poruszania się niż w zamkniętych pomieszczeniach. Zatem mogą zaspokoić swoją naturalną potrzebę aktywnej zabawy oraz zredukować nagromadzoną agresję, co jest bardzo korzystne nie tylko dla nadpobudliwych maluchów. Bezpośrednio przeżywają rytm pór roku oraz poznają towarzyszące temu zjawiska przyrodnicze. Postrzegają otaczający je świat za pomocą wszystkich zmysłów, uczą się całościowo i przez działanie dochodzą do wiedzy. Mogą doświadczać swoich fizycznych granic i je przekraczać. Poza tym rozwija się u leśnych przedszkolaków pozytywny stosunek do przyrody. Ich system odpornościowy zostaje wzmocniony przez długie przebywanie na świeżym powietrzu.

Leśne placówki bardzo różnią się od tradycyjnych przedszkoli, dlatego nauczycielki(-e) tych alternatywnych ośrodków muszą posiadać specyficzne kompetencje i spełniać inne wymagania niż wychowawcy w tradycyjnych oddziałach przedszkolnych. W tym artykule chciałabym przybliżyć sylwetkę nauczycielki(-a) leśnego przedszkola oraz ukazać stawiane przed nią (nim) oczekiwania i warunki pracy w lesie.

Wychowawca jako przedstawiciel świata wartości i animator zmysłowego postrzegania

W koncepcji leśnych przedszkoli możemy przeczytać, że nauczyciel powinien odznaczać się pozytywnym stosunkiem do przyrody. Aby temu sprostać, musi zadać sobie pytania o sens obcowania z Matką Naturą, o istotę pracy w środowisku leśnym, oraz poszukać wartości, które chce przekazywać swoim podopiecznym. Na początku nauczyciele powinni za pomocą wszystkich zmysłów dać się „dotknąć” otaczającej naturze. Później należy sobie uświadomić, jaką wartość ma dla nich przyroda i co oznacza w ich życiu. Na końcu podejmują decyzję o tym, jakie wartości są dla nich istotne i dlaczego chcą je przekazywać dzieciom (Miklitz 2007, s. 53).

Przedszkolaki z wnikliwością obserwują, czy i w jakim stopniu dorosły nawiązuje interakcję z otaczającym go leśnym światem. Ważne jest reprezentowanie stabilnego, pozytywnego stosunku do przyrody i empatii wobec otoczenia. Kontemplacja natury i możliwość zatrzymania się są najważniejszymi elementami budującymi trwałe związki

człowieka z przyrodą. Pomocne w głębokim doświadczaniu lasu mogą być wspomnienia z własnego dzieciństwa. Ktoś może sobie przypomnieć zbieranie jagód ze swoją rodziną. Były to całodniowe wyjścia do lasu, za którymi się nie przepadało. Wystarczył jeden nieurodzajny rok, by uświadomić sobie, jak bardzo tego zwyczaju brakuje. Wyjście na jagody dawało okazję do relatywnie długiego przebywania w określonym miejscu. Las otwiera się na człowieka dopiero wtedy, gdy ten ma czas i obserwuje spokojnie to, co go otacza (tamże, s. 54).

Do obcowania z przyrodą należy również świadome rozprawienie się z własnym strachem i wstrętem, które wywołują u ludzi niektóre zwierzęta. Uświadomienie sobie swoich ograniczeń jest pierwszym krokiem do ich opanowania. Posiadanie wiedzy na temat danego zwierzęcia i jego znaczenia w całym ekosystemie leśnym może nas uwolnić od strachu przed np. pająkiem.

Pytanie o wartości ma wymiar etyczny. Tak naprawdę pytamy o fundament naszego systemu wartości, na którym opiera się poczucie odpowiedzialności za otaczający świat. Ocenienie swojego poczucia wartości prowadzi do usystematyzowanej opinii o posiadanych wartościach i zajęcia odpowiedzialnego, moralnego stanowiska wobec wyzwań codzienności (Reiniger 1969, s. 304). Ponadto wychowawca rozmyślający o własnym systemie wartości udaje się na drogę samopoznania. Pamiętać należy, że wychowywanie to między innymi przekazywanie norm i wartości. Nauczyciel zawsze (świadomie lub nie) emituje wyznawane wartości. Dzieci potrafią doskonale rozróżnić autentyczną postawę od udawanej. Ażeby zachować wiarygodność, powinniśmy wymagać od najmłodszych tylko takich postaw, które sami reprezentujemy i które potrafimy sensownie uzasadnić.

Środowisko, w którym przebywa dziecko, wpływa na rozwój bądź zahamowanie jego empatii. Dlatego przedszkole jest miejscem, w którym wspiera się lub zaniedbuje rozwój moralnych zasad. Natomiast przyroda stwarza idealne warunki do kształtowania moralności najmłodszych. Zachowanie wychowawców, rodziców oraz udział w projektach rozwijających empatię (np. opiekowanie się chorym drzewem) również wywierają wpływ na kształtowanie moralnego kanonu wartości (Miklitz 2007, s. 55–56).

Starania nauczycieli tradycyjnych placówek powinny prowadzić do stwarzania okazji, by dzieci jak najczęściej przebywały na łonie natury i budowały do niej emocjonalny stosunek. W sytuacjach kontaktu z przyrodą często niestety można spotkać się z moralizowaniem nauczycieli. Zbędne pouczenia, zakazy, nakazy powodują, że dzieci choć chciałyby zespolic się z przyrodą, nie mogą, ponieważ nie wolno im niczego dotykać, wachać, poruszać itd. Przy całej świadomości przestrzegania reguł odpowiednich zachowań obowiązujących na łonie przyrody, nie można zapomnieć o ważnej zasadzie: nie rozwinie się pozytywnego stosunku do natury, gdy będzie się szło do lasu z nieodpowiednim nastawieniem. Jeśli leśne przedszkolaki nieprzerwanie będą narażone na restrykcyjne, moralizatorskie wypowiedzi nauczycieli, to nawet autonomicznie ukształtowane środowisko leśne nie będzie w stanie ich stymulować do rozwoju (tamże, s. 57).

Wychowawca jako animator zmysłowego postrzegania powinien organizować aktywności, które wzbogacą wiedzę dzieci o otaczającym je środowisku. Przykładem może być przeprowadzenie prostej zabawy: maluch zamyka oczy i dostaje do ręki od dorosłego szyszkę, listek, kasztan. Jego zadaniem jest nazwanie, bez otwierania oczu, trzymanego w ręku przedmiotu, rozpoznając go przez dotyk. Inna propozycja: poprowadzić przedszkolaka z zawiązanymi oczyma do drzewa i kazać dziecku dotknąć kory sosny, a potem np. brzozy. Przedszkolak ma odgadnąć przez dotyk, jakie to drzewo i jaka w dotyku jest kora jednego i drugiego drzewa: sosny – chropowata, ma szczeliny; brzozy – gładza i miła w dotyku.

Aktywnością, która w chłodne dni rozgrzeje przedszkolaki, jest *Słoneczny zajęczek*. Wybrane dzieci po kolei za pomocą lusterka i promieni słońca „puszczają zajęczki”, a reszta grupy usiłuje je złapać. Kolejnym pomysłem na zabawę w lesie jest budowanie przez dzieci drogi z żołądzi. Najpierw zbierają je, potem wytyczają miejsce na zbudowanie drogi, a na końcu przystępują do nawożenia materiału „ciężarówkami” i „brukowania” danego odcinka żołądziami (Wasilewska 1968, s. 79–83). Takie pomysły powinny być realizowane wtedy, jeśli dzieci je z entuzjazmem zaakceptują.

Animizm i dziecięce lęki wobec przyrody. Sylwetka leśnej wychowawczynie/wychowawcy

Animizm (łac. *anima* – dusza) to cecha myślenia dziecięcego, stan postrzegania świata, które przypisuje posiadanie „duszy” i żywotność przedmiotom. Stwierdzeniem, które możemy często usłyszeć od najmłodszych jest np.: „dzisiaj to drewno jest jak zaczarowane” – tak może powiedzieć Jaś rzeźbiący kawałek drewna. Lubi on rzeźbić i jest w tym naprawdę dobry, a mimo to jego zdaniem w ten proces ingeruje jakaś wyższa, niekontrolowana siła. W tym przypadku widzimy połączenie logicznego, rzeczowego myślenia z dziecięcym animizmem. Dorosłym może to wydawać się irracjonalne i śmieszne, ale właśnie dzięki takim strukturom myślenia (połączenia logiki z baśniowym wyobrażeniem świata) zostaje wsparty związek dziecka z naturą.

Czasem dorośli chcą wyperswadować dzieciom wiarę w krasnoludki i inne leśne stworzenia. Dlaczego? Zamiast tego nauczyciel powinien obrać sobie inny cel: zrozumieć dziecięcy sposób myślenia i starać się dotrzeć do sposobów rozumowania najmłodszych. Magiczne, leśne stworzenia, niewidoczne dla ludzkiego oka, noc i dzień pracują, wprawiając w ruch niezbędne życiowo dla człowieka procesy. Przedszkolaki myślące w ten sposób będą z podziwem i szacunkiem podchodzić do Matki Natury oraz wszelkich przyrodniczych zjawisk (Neumann 1999, s. 7).

Dziecięcy światopogląd charakteryzujący się animizmem jest powiązany z późniejszym poznawczym formułowaniem problemów. Zespolenie z naturą powstałe na gruncie baśniowego postrzegania środowiska naturalnego zostaje w ludziach na całe życie. Leśne przedszkolaki dzięki przyrodzie rozszerzają swoje horyzonty poznawcze, a zdobyta wiedza i wrażliwość jest wykorzystywana w dalszym życiu przy rozwiązywaniu sytuacji problemowych, czy przy budowaniu pozytywnego stosunku do drugiego człowieka. Podsumowując znaczenie baśniowego myślenia, można wykazać łańcuch zależności: animizm powoduje emocjonalne powiązanie z przyrodą, a to wpływa na chęć gromadzenia merytorycznych informacji o naturze. Następnie wytwarza się równowaga między ładunkiem emocjonalnym a wiedzą, dzięki czemu można postępować ekologicznie i z pełnym szacunkiem odnosić się do natury.

Najmłodsi odczuwają strach przed kłującymi, gryzącymi owadami, takimi jak pszczoły, osy czy komary. Także węże, żaby, pająki, myszy, robaki działają negatywnie na ich poczucie bezpieczeństwa. Lęk przed niektórymi zwierzętami jest częściowo wpojony przez sposób wychowywania dzieci. Wielu rodziców, gdy zauważy w swoim domu mysz, wskakuje na taboret z krzykiem. Takie zachowania dzieci przenoszą na zwierzęta, które spotykają na łonie natury (Miklitz 2007, s. 60).

Dzieci są początkowo ostrożne i nieufne w stosunku do leśnych zwierzątek, co jest zrozumiałą i prawidłową reakcją. W ten sposób chroni je przed niebezpieczeństwami ich wrodzony instynkt samozachowawczy. Wychowawca powinien jak najczęściej stwarzać okoliczności, w których dziecko przekona się, że przeceniało niebezpieczeństwo danej sytuacji, co będzie prowadziło do stopniowego zwalczania strachu wobec niektórych zwierząt. Im więcej przedszkolak dowie się o danym stworzeniu i jego zwyczajach życiowych, tym łatwiej będzie mu zbudować pozytywny, wolny od strachu stosunek do zwierząt (Gebhard 1994, s. 130).

Nie wolno zabraniać dzieciom wyrażania swojego lęku czy obrzydzenia w stosunku do pewnych zwierząt. Strach jest czymś osobistym, ma emocjonalne zabarwienie i u każdego wywołany jest czymś innym. Dlatego moment, w którym człowiek przestaje się bać, nie jest taki sam dla wielu ludzi. Ponadto często nie można powiedzieć, dlaczego się boimy, ponieważ w tym uczuciu jest wiele ukrytych, nieuświadomionych emocji. Kompetentny wychowawca często jednak dzięki rozmowie i wnikliwej obserwacji dziecka będzie umiał dostrzec źródło lęku i odpowiednio pomóc przedszkolakowi w zniwelowaniu tego uczucia (Miklitz 2007, s. 61).

Leśny przedszkolak, aby przezwyciężyć swoje lęki, potrzebuje poczucia bezpieczeństwa, zaufania i towarzystwa odważnego, świadomego swoich ograniczeń wychowawcy. Pewność siebie w obcowaniu ze zwierzętami, znajomość topograficzna terenu leśnego, posiadanie kompetencji, dzięki którym poradzi sobie z każdym problemem – to kolejne cechy, które powinien posiadać nauczyciel, by dzieci czuły się bezpiecznie i pewnie w lesie.

Zaufanie wyrasta z powtarzania pozytywnych doświadczeń. Małe dzieci potrzebują stabilności otoczenia, w którym przebywają. Dlatego warto, aby najmłodsi w pierwszych

dniach swojego pobytu w lesie przebywali w jednym określonym miejscu. Tak samo ważna jest niezmiennosc osób otaczających dziecko. W pierwszym tygodniu pracy przedszkola warto zadbać o to, by przedszkolaki przebywały ze swoim wychowawcą, natomiast należy unikać odwiedzin różnych gości, przyjmowania studentów na praktykę i wszelkich sytuacji, w których dziecko będzie narażone na zmiany. Dziecko zdobędzie poczucie pewności siebie w lesie także dzięki powtarzającym się rytuałom, np. codziennie powitanie rozpoczyna się tą samą piosenką lub historią. Należy zadbać o odpowiednią strukturę, układ elementów pracy leśnego przedszkola, takich jak rytuały, rytmiczny przebieg wydarzeń podczas dnia, zrozumiałe i zaakceptowane przez wszystkich reguły postępowania, przewidywalne reakcje i zachowania nauczycieli (tamże, s. 62–64).

Bogate, różnorodne, ulegające ciągłym przemianom środowisko leśne może tylko wtedy korzystnie wpływać na rozwój dzieci, jeśli postępowanie wychowawców będzie z nim współpracować:

- opiekun jest świadomy, że jest przykładem dla najmłodszych i dlatego zachowuje się w taki sposób, by przez moralną i empatyczną płaszczyznę zachowań ukierunkować dzieci na kroczenie drogą odpowiednich wartości;
- wspiera i pobudza tkwiące w najmłodszych siły do samodzielnego działania i doświadczania świata;
- organizuje lub wspiera sytuacje, w których dzieci przemieniają się w małych wynalazców i eksperymentatorów;
- jest ciekawy otaczającego go świata, co pewien czas zmienia ukierunkowanie swojej aktywności w pracy na inne elementy, by podtrzymać w sobie żywe zainteresowanie tym, co dzieje się wokół niego;
- uczy dzieci, że warto wyrażać swoje uczucia i emocje;
- towarzyszy najmłodszemu, jest dla nich zawsze wsparciem, służy pomocą, stara się zrozumieć i poznać podopiecznych;
- obserwuje zarówno pojedynczo każde dziecko, jak i funkcjonowanie całej grupy, by rozpoznać ich naturalne zasoby, umiejętności oraz nabyte kompetencje, co pozwoli mu lepiej organizować swoją pracę;
- odznacza się niezbędną w tym zawodzie cierpliwością. Pozwala podopiecznym samodzielnie szukać rozwiązań napotkanych problemów, nawet jeśli widzi, że dziecko błądzi i wybiera dłuższą drogę do wyjaśnienia danej kwestii;
- dostrzega, gdy przedszkolak „zatraca” się w zabawie lub w obserwacji czegoś, i nie przeszkadza mu wtedy. W tym momencie uczucia, zmysły i myśli dziecka są w najwyższym stopniu skoncentrowane na danym obiekcie lub czynności, a ono znajduje się w stanie „samozapomnienia” i jest to punkt kulminacyjny procesu uczenia się;
- w przyrodzie wszystko pełni określoną funkcję, ma jakieś znaczenie i jest ze sobą połączone siecią wzajemnych zależności. Nauczyciel przekazuje tę wiedzę podopiecznym i uświadamia im, że oni również są częścią wszechświata;

- nieprzestrzeganie reguł i zasad bezpieczeństwa w lesie może mieć poważne konsekwencje, dlatego wychowawca stoi na straży porządku, pilnuje przestrzegania nakazów i zakazów (Saudhof, Stumpf 1998, s. 6–7).

Trzeba sobie uświadomić, że praca i powiązane z nią planowanie w leśnym przedszkolu podlegają innym warunkom niż działalność w tradycyjnych placówkach. Zamknięte pomieszczenia sprawiają, że łatwiej można zaplanować przebieg dnia i przewidzieć rezultaty swojej pracy. Natomiast na aktywność na łonie natury wpływa wiele czynników: rytm pór roku (inaczej leśne przedszkolaki spędzają czas zimą, a inaczej latem); wiele spontanicznych impulsów płynących ze środowiska leśnego; warunki atmosferyczne i zjawiska przyrodnicze (np. wylanie potoku); prace leśne dokonywane przez leśniczego i innych użytkowników lasu (np. myśliwych, spacerowiczów); potrzeby dzieci, wychowawców oraz wyznaczone cele nauczania; struktura przestrzenna wybranego miejsca, w którym zorganizowano działalność *Waldkindergarten* (Miklitz 2007, s. 68).

Leśni nauczyciele muszą być przede wszystkim elastyczni, gotowi na szybką zmianę planu, powinni zawsze mieć alternatywny pomysł na przeprowadzenie zajęć. W lesie wszystko może obrać inny bieg zdarzeń, niż zakładaliśmy. Niespodziewanie dzieci mogą zainteresować się napotkanym mrowiskiem albo w pobliżu mogą znaleźć się leśni robotnicy z ciężkim sprzętem i wtedy musimy obrać inną, nową drogę na naszą wędrowkę.

Wychowawca ma duży wpływ na przebieg zajęć. Sam może wysyłać wiele impulsów, które skłonią dzieci do podjęcia konkretnej aktywności. Nadarzające się sytuacje także można wykorzystać w procesie edukacyjnym. Wystarczy być kreatywnym i umieć zastosować przypadkowe zjawiska do obmyślonego wcześniej planu. Nie należy ignorować pomysłów przedszkolaków, oni sami często przejawiają inicjatywy, które warto zrealizować. Niekiedy nasuwają się takie tematy, jak życie i śmierć, przyjaźń, strach, radość pomagania innym itp. Społeczno-kulturowe środowisko wraz z rodzicami mają także znaczny wpływ na to, jak będzie wyglądać praca w *Waldkindergaerten* (tamże, s. 69–70).

Podstawowa wiedza nauczyciela *Waldkindergarten*

Przyroda jest bardzo różnorodna i zaskakuje bogactwem ciągłych zmian. Taka wielopostaciowość środowiska stawia przed wychowawcą duże wymagania, jeśli chce on kompetentnie pracować ze swoimi podopiecznymi. Aby móc przekazywać wiedzę przedszkolakom, nauczyciel powinien mieć podstawowe umiejętności i informacje, które pozwolą mu interpretować wielorakie i złożone zjawiska w naturze oraz tworzyć logiczne powiązania między nimi.

Należy uświadomić dzieciom, że poszczególni przedstawiciele świata roślin i zwierząt należą do wielu łańcuchów pokarmowych. W jednej sieci zależności pokarmo-

wych dane zwierzę będzie łowcą, a w innym łańcuchu pokarmowym to samo zwierzę stanie na pozycji ofiary. Często jednostronne postrzeganie świata przez dzieci wychowawca może przemienić na obiektywne dostrzeganie wzajemnych zależności, jeśli będzie umiejętnie zwracał uwagę najmłodszych na konkretne zjawiska w przyrodzie. Niestety, nauczyciele często jeszcze mają problem z holistycznym ujmowaniem wiedzy, z koncentrowaniem się na całym ekosystemie, a dzieci uczy się o pojedynczych strukturach oderwanych od kontekstu (tamże, s. 78).

Szpecially na początku swojej pracy w leśnym przedszkolu nie można wymagać od wychowawcy, aby wszystko wiedział, ale zawsze, gdy pojawi się jakiś problem, czy pytanie, należy wraz z dziećmi szukać rozwiązania i wyjaśnienia danej kwestii. Pomocne tutaj mogą okazać się przyrodnicze książki i podręczniki. Poza tym jest możliwe, że jeden z rodziców przedszkolaków jest np. ornitologiem albo leśniczym. Warto poprosić takich fachowców o przekazanie najmłodszym informacji na określone tematy.

Każdy ekosystem ma charakterystyczną florę i faunę, i należy ten fakt brać pod uwagę w przygotowywaniu się do pracy w danym środowisku przyrodniczym. Ponadto warto pamiętać, że aktywnie przepracowany czas w leśnym przedszkolu oraz zdobyte doświadczenia i wnioski z nich płynące także wzbogacają zasób wiadomości nauczyciela (Saudhof 1998, s. 14).

Oto obszary wiedzy (uwzględniające zarówno aspekty bezpieczeństwa dzieci, jak i ich zainteresowania), którą powinien opanować nauczyciel leśnego przedszkola:

- las: nauczyciel rozumie znaczenie lasu jako ekosystemu, zna prawa obowiązujące w lesie i leśne znaki informacyjne, dobrze orientuje się w całym terenie leśnym (a nie tylko w często odwiedzanych konkretnych leśnych miejscach), umie wymienić warstwy roślinności w lesie i przyporządkowane im rośliny i zwierzęta;
- woda: nauczyciel zna obieg wody w przyrodzie i jej różne stany skupienia, oraz wynikające z tego zjawiska (śnieg, szron, lód itd.); dobrze orientuje się, jakim stanem i właściwościami odznaczają się wody stojące i płynące zarówno na obszarze leśnego przedszkola, jak i w najbliższym sąsiedztwie (aspekt bezpieczeństwa);
- ogień: nauczyciel potrafi na świeżym powietrzu rozpalić i ugasić ogień; umie rozniecić ogień z małego żaru i podtrzymać go, by nie zgasł; ma opanowane techniki wykorzystujące ogień (np. wytwarzanie węgla drzewnego);
- powietrze, wiatr: nauczyciel potrafi rozpoznawać cechy poszczególnych prądów powietrznych, zna skutki wyziewającego dla człowieka działania wiatru, umie wykorzystać wiatr w metodach pracy w przedszkolu;
- niebezpieczeństwa: nauczyciel zna źródła niebezpieczeństwa w lesie, w którym jest usytuowane *Waldkindergarten* i na bieżąco aktualizuje swoją wiedzę na ten temat; potrafi interpretować leśne, myśliwskie i ogólne znaki informacyjne; zna organizacje działające na tym obszarze leśnym (np. związki myśliwych itp.);
- rośliny: nauczyciel potrafi wymienić poszczególne części budowy rośliny (łodyga, kwiat itd.); zna najważniejsze rośliny na danym obszarze leśnym, które

dzieci obserwują lub się nimi bawią; wie, jakie rośliny trujące mogą występować w lesie i gdzie się najczęściej znajdują; ocenia, czy dany owoc jest już dojrzały; zna chronione gatunki roślin i ich występowanie;

- drzewa i krzewy: nauczyciel zna drzewa i krzewy w danym środowisku leśnym; potrafi przyporządkować korę, liście i owoce danemu gatunkowi; wymienia różne występujące formy korzeni; zna budowę pnia, liścia; wie, które drewno nadaje się do rzeźbienia, które do wyłobienia, a które do formowania/zginania; zna roczny cykl drzew (kiedy gubi liście/igliwie, kiedy ma owoce itd.) (Miklitz 2007, s. 79);
- mech: nauczyciel wie, że mech odgrywa ważną rolę w ekosystemie lasu – gromadzi i magazynuje zasoby wody;
- podłoże/grunt: nauczyciel zna znaczenie próchnicy w podłożu i budowę poszczególnych warstw ziemi; wie, jakie owady, pająki, stonogi, pareczniki żyją w ziemi i jakie mają znaczenie dla tworzenia warstw próchnicy; zna funkcje podłoża leśnego; orientuje się, jaki rodzaj podłoża dominuje na danym terenie leśnym (np. gdy jest to glina, to można ją wykorzystać w pracy przedszkolaków – lepienie, modelowanie z gliny);
- zwierzęta: nauczyciel wie, jak ważne znaczenie dla naszego życia ma różnorodność gatunków zwierząt; zna cykl rozwoju popularnych zwierząt; wie, które gatunki zwierząt są zagrożone wyginięciem i znajdują się pod ochroną; rozpoznaje ślady i tropy niektórych zwierząt oraz często występujące ślady po żerowaniu; orientuje się, gdzie mieszkają poszczególne zwierzęta (np. dziuple, mrowiska, nory, gniazda itd.); wie, które zwierzęta zapadają w sen zimowy, a które są aktywne podczas zimy; zna sposób odżywiania się znanych zwierząt, ich zwyczaje życiowe oraz czas wylęgu/narodzin młodych; prawidłowo zachowuje się wobec zwierząt, szanując ich rytm i styl życia (Haefner 2002, s. 49);
- rzemieślnicze umiejętności: nauczyciel opanował prawidłowe używanie noża do strugania w drewnie, piły ręcznej i wiertarki do drewna; potrafi budować z drewna proste przedmioty (np. karmniki); umie wyplatać, tkać i pleść wianki z kwiatów (tworzenie naturalnej biżuterii); zna przydatne węzły/supły (łączenie czegoś liną, naprężanie plandeki itp.); potrafi obsługiwać i zastosować w swojej pracy lornetkę, lupę, mikroskop;
- konserwowanie owoców: nauczyciel zna metodę prawidłowego suszenia jagód, liści i owoców;
- odzież: nauczyciel wie, jak duże znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania w lesie (również dla zdrowia i bezpieczeństwa człowieka) ma dopasowany do pogody, funkcjonalny strój;
- pogoda: nauczyciel dzięki znajomości zjawisk przyrodniczych potrafi rozpoznać nadchodzącą wicherę, burzę, grad; objaśnia dzieciom znaki meteorologiczne (np. smuga kondensacyjna, zbudowana z kryształków lodu chmura powstająca za samolotem); codziennie zdobywa informacje o prognozowanej pogodzie;

- wzajemne powiązania w przyrodzie: nauczyciel zdaje sobie sprawę z zależności między wszystkim istotami w naturze (tamże, s. 50);
- orientacja w terenie: nauczyciel potrafi wyznaczyć cztery strony świata, interpretując miejsce słońca na niebie oraz rozszyfrowując zjawiska przyrodnicze (np. szczyt mrowiska skierowany na południe, mocniejszy porost mchu na określonej stronie pnia drzewa); potrafi czytać mapy;
- udzielanie pierwszej pomocy: nauczyciel umie kompetentnie udzielić pierwszej pomocy i pogłębia swoją wiedzę na ten temat;
- metody pracy: nauczyciel potrafi fachowo zainicjować eksperyment, przeprowadzić go i wyciągnąć z niego wnioski; zna zabawy i formy aktywności, dzięki którym przedszkolaki poznają zjawiska przyrodnicze, których same nie są w stanie zauważyć; zna wiele różnorodnych gier i zabaw rozgrzewających dzieci podczas chłodnych dni; opanował techniki pracy, które dają najmłodszym możliwość brania udziału w indywidualnym procesie uczenia się.

Jak widać, praca z dziećmi w lesie stawia przed wychowawcami wiele wymagań. Nauczyciel *Waldkindergarten* powinien więc, oprócz pedagogicznego wykształcenia i wielu praktycznych umiejętności, posiadać również gruntowne przygotowanie z zakresu biologii/ przyrody (Miklitz 2007, s. 80–81).

Wychowawca powinien również potrafić wspólnie z dziećmi obserwować pogodę. Monitorowanie stanów pogodowych, zmian aury w poszczególnych porach roku jest ważnym elementem pracy z najmłodszymi na łonie natury. Trzylatki rozpoznają już podstawowe fakty: deszcz, śnieg, ciepło, zimno, wiatr, chmury itd. Możliwość doświadczenia bezpośrednio zmian pogody w różnych porach roku sprawia, że jest to dla najmłodszych ciekawe i intrygujące, przyciąga ich uwagę i ułatwia koncentrację, wywołuje pytania oraz pobudza chęć odkrycia przyczyn zjawiska. Należy wykorzystywać różne rodzaje aktywności, by poznanie rzeczywistości było wielostronne i szerokie: aktywność percepcyjną, umysłową, percepcyjno-motoryczną, emocjonalno-motywacyjną. Nauczyciel odgrywa więc rolę inspiratora, organizatora, czasem pomysłodawcy działań dzieci. Prowadzenie obserwacji pogody kształtuje spostrzegawczość. Poza tym wzrasta umiejętność analizy i wnioskowania (Budniak, 2009, s. 225–226).

Rozpoznawanie i umiejętne obchodzenie się z niebezpieczeństwami w lesie

Przebywanie na łonie natury oprócz licznych korzyści niesie również za sobą różne niebezpieczeństwa dla człowieka. Dlatego konieczne jest, aby w leśnym przedszkolu były określone reguły postępowania i aby wszyscy konsekwentnie ich prze-

strzegali. Wyznaczenie norm i konkretnych zasad może wpłynąć na zmniejszenie występowania niektórych niebezpiecznych czynników, jednak nigdy nie jest w stanie ich całkowicie wykluczyć.

Zawsze więc może się zdarzyć, że leśny przedszkolak się skaleczy. W takich przypadkach niezbędny okazuje się telefon komórkowy (który wychowawca zawsze powinien mieć przy sobie) i apteczka pierwszej pomocy. Ponadto na placu leśnej placówki powinno być do dyspozycji auto, z którego w każdej chwili można skorzystać. Niezbędne jest, aby wychowawcy *Waldkindergaerten* odbyli kurs pierwszej pomocy (*Naturschutz – Zentrum Hessen Projekt GmbH und Büro für Umweltpädagogik und Umweltbildung* 1999, s. 15).

Nieodzwonne dla pracowników leśnego przedszkola jest codzienne zdobywanie informacji o stanie pogody. Podczas wichury albo zagrożenia wystąpienia silnej burzy nie wolno przeprowadzać zajęć w lesie. W takich sytuacjach aranżuje się alternatywny program pracy, o którym rodzice zostaną wcześniej poinformowani telefonicznie. Przykładowo może być to pobyt na pływalni, odwiedziny u lokalnego pisarza, uczenie się określonego rzemiosła albo wizyta w Domu Pomocy Społecznej. Natomiast podczas ryzyka nagłej zmiany pogody nie należy zbyt oddalać się od placu leśnego przedszkola, gdzie znajduje się pomieszczenie ochronne, w którym można bezpiecznie przeczekać nawałnicę (Haefner 2002, s. 51).

Ciągle przebywanie przedszkolaków na łonie natury zwiększa ryzyko zostania użądłonym przez jakiegoś owada. Miejsce na skórze po użądleniu powinien wychowawca dokładnie obserwować pod kątem zmian, które mogą się pojawić wokół ugryzienia. Jeśli wystąpi duszność lub problem z krążeniem krwi, niezwłocznie należy udać się do lekarza. Warto wprowadzić w przedszkolu środki ostrożności, dzięki którym zmniejszy ryzyko ugryzień owadów, np. wybranie miejsca na spożywanie posiłków, w pobliżu którego nie ma żadnego gniazda pszczoł lub os. Należy ponadto uwrażliwić dzieci, by dokładnie obserwowały swoje jedzenie, zanim wezmą je do ust. Dodatkowo można też zrezygnować ze słodkich napojów, słodczy, dżemów, które wabią owady. Dzieci powinny wiedzieć, że należy zachować spokój oraz że nie wolno wykonywać żadnych gwałtownych ruchów, gdy pojawi się przy nich owad (Koellner, Leinert 1998, s. 31).

W *Waldkindergaerten* styczność najmłodszych z roślinami i jagodami jest oczywista. Problem pojawia się, gdy są to trujące rośliny. Dlatego jeszcze raz warto podkreślić w tym miejscu istotę określonych reguł postępowania obowiązujących w leśnych placówkach. Dzieci muszą wiedzieć, że jedzenie i zrywanie roślin i owoców może odbywać się tylko pod nadzorem wychowawcy lub na jego wyraźne polecenie. Gdy istnieje podejrzenie zatrucia przedszkolaka, konieczne jest jak najszybsze udanie się do lekarza.

W Niemczech ryzyko zarażenia się wścieklizną jest relatywnie małe, ponieważ na niewielu obszarach występuje ta choroba. Jednak wymagana jest czujność wobec tego zagrożenia, gdyż dzieci należą do grupy ryzyka (najczęściej bez obawy podchodzą do

napotkanych zwierząt i starają się nawiązać z nimi kontakt). Pożądana jest szczególna ostrożność, gdy spotka się ufnie i potulne zwierzę leśne albo padlinę. Jeśli taka sytuacja będzie miała miejsce, to obowiązkiem nauczyciela jest niezwłoczne zawiadomienie o tym leśniczego (Haefner 2002, s. 52).

W niektórych leśnych przedszkolach dzieciom podczas dnia towarzyszą ich domowe zwierzęta (najczęściej psy). Powinny one być zaszczepione przeciwko wściekliznie i prowadzone na smyczy, aby uniknąć kontaktu ze zwierzętami leśnymi. Zasadniczo jednak, jeszcze przed otwarciem *Waldkindergarten* powinno się udać do zarządu władz leśnych, gdzie można uzyskać dokładne informacje o niebezpieczeństwie zarażenia się wścieklizną na danym terenie leśnym.

Kolejnym niebezpieczeństwem są kleszcze. Dlatego ważny jest prawidłowy ubiór dziecka – solidne obuwie, wysokie skarpety, nakrycie głowy. Dalszą pomocą w obronie przed kleszczami może być stosowanie określonych eterycznych olejków lub specyfików działających odstrasżająco na te owady.

* * *

Jak wspomniałam, pomysł leśnych przedszkoli zrodził się w Skandynawii, a z biegiem lat sukcesywnie przenika do kolejnych krajów Europy. Ma licznych zwolenników wśród pedagogów i rodziców w Szwecji, Danii, Niemczech, Szwajcarii. Idea *Waldkindergarten* rozbudowuje się i jest coraz bardziej popularna jako dobra alternatywa dla tradycyjnej edukacji. Chciałabym, by w Polsce koncepcja leśnych przedszkoli również znalazła zwolenników, którzy będą krzewić ten pomysł oraz zakładać leśne placówki.

Bibliografia

- BUDNIAK A., 2009, *Edukacja społeczno-przyrodnicza dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym szkolnym*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- GEBHARD U., 1994, *Kind und Natur*, Westdeutscher Verlag, Opladen.
- HAEFNER P., 2002, *Natur- und Waldkindergaerten in Deutschland – eine Alternative zum Regelkindergarten in der vorschulischen Erziehung*, Unveröffentlichte Doktorarbeit an der Universität Heidelberg, Buergstadt.
- KOELLNER S., LEINERT C., 1998, *Waldkindergaerten*. RIWA-Verlag, Augsburg.
- MIKLITZ I., 2007, *Der Waldkindergarten. Dimensionen eines paedagogischen Ansatzes*, Cornelsen Verlag Scriptor, Berlin–Duesseldorf–Mannheim.
- Naturschutz – Zentrum Hessen Projekt GmbH und Büro für Umweltpädagogik und Umweltbildung: *Kindergarten in Wald*, Materialien der Umweltbildungsbörse, H. 6, Wetzlar 1999.

- NEUMANN A.B., 1999, *Waldfuehlungen. Das ganze Jahr den Wald erleben*, Oekotopia Verlag, Muenster.
- REINIGER R., 1969, *Das Problem der Ethik*, [in:] W. Stegmüller (Hrsg.), *Hauptstroemungen der Gegenwertphilosophie*, Verlag Kroener, Stuttgart.
- SAUDHOF K., STUMPF B., 1998, *Mit Kindern in den Wald*, Oekotopia Verlag, Muenster.
- WASILEWSKA G., 1968, *Zabawy w lesie i na łące*, [w:] M. Dmochowska (red.), *Przyroda w wychowaniu przedszkolnym*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1968.

Teacher in forest kindergarten in Germany – requirements and working conditions

The forest kindergarten is different from other traditional types of kindergarten, therefore teachers there should have special qualifications, skills and requirements. In this article I provide the profile of teacher in a forest kindergarten and describe some required skills and working conditions in natural environment.

The teacher plays the role of an animator in the sensual world and is a representative of the world of values. I accentuate the animism and childish fears of nature and describe the basic required knowledge for teachers in a forest kindergarten. The article shows the dangers expected to happen in forests and how to overcome them.

Keywords: *forest kindergarten, nature, animism, teachers' skills*